

คำทอมือ : ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรม
และความเชื่อในประเพณีของชาวอีสาน

นายไพรัตน์ อุนันต์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ..... 2536

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	1
จุดมุ่งหมายการวิจัย	2
ผ้าทอบ้านทนมเมืองอีสาน	3
ความเชื่อในการทอผ้า	4
พิธีทำบุญอายุ	6
ผ้าในพิธีอุปสมบท	8
ผ้าในพิธีทอดกฐิน	8
ผ้าในพิธีทอดผ้าป่า	9
ผ้าในพิธีปลุกบ้าน	9
ผ้าในพิธีมงคลสมรส	10
ผ้าในบุญพระเวส	11
ผ้าในพิธีเกี่ยวกับังงานศพ	12
ผ้าในพิธีล้างศพ พญาแทน	13
ผ้ากับวิถีชาวผู้ไทยในพิธีกรรม	15
สรุปและอภิปรายผล	16

ABSTRACT

THE PURPOSES OF THIS RESEARCH WERE TO STUDY HISTORY AND BELIEFS OF USING CLOTHES IN CEREMONIES AND THE BELIEFS OF ISARN PEOPLE.

THE RESULTS OF THE RESEARCH AS FOLLOW;

1. TEXTILES OF ISARN PEOPLE ; THE POPULAR TEXTILES WERE COTTON, SILK AND USED THEIR MADE MATTERIALS.

2. TEXTILES WERE USED IN COREMONIES SUCH AS ; MARRIED CEREMONY, BEING-MONK CEREMONY, FUNERAL CEREMONY AND RELIGIONES CEREMONY.

3. CLOTH WAS A BASIC NEED OF HUMAN BEING SO THE WOMEN WERE TAUGHT HOW TO MAKE IT.

4. COLOUR OF CLOTH RELATED TO PEOPLE'S BELIEF IN DRESSING OF THEIR BIRTHDAY.

5. TYPES OF CLOTH WERE USED IN CEREMONIAL BELIEF CUSTOM DIFFERENTLY. THE WHITE CLOTH FROM SILK AND COTTON WAS VERY POPULAR.

บทคัดย่อ

การศึกษาผ้าทอมือ ; ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมและความเชื่อในประเพณีของชาวอีสาน (HAND WEAVING CLOTH ; A RELATIONSHIP BETWEEN CEREMONIAL AND BELIEF CUSTOM OF ISARN) ในครั้งนี้เพื่อศึกษาประวัติ ความเชื่อ ในการใช้ผ้าเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสาน สรุปได้ดังนี้

1. การทอผ้าของชาวอีสานนิยมทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม โดยใช้วัสดุที่ผลิตขึ้นเองในครัวเรือน เช่น ไหม ฝ้าย วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ทอ
2. ผ้าทอจะมีบทบาทในพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีบวช พิธีศพและพิธีทางศาสนา
3. ผ้าเป็นสิ่งที่ใช้อย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวันของมนุษย์จึงเกิดการถ่ายทอดกันในการเรียนรู้ การทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง
4. สีของผ้ายังมีบทบาทต่อความเชื่อในเรื่องการแต่งกายตามวันเกิด
5. ประเภทของผ้าที่ใช้ในงานพิธีกรรม ประเพณีบางอย่างจะแตกต่างกันไปบ้าง ผ้าทอสีชาจากฝ้ายและไหมนิยมใช้ในพิธีมากเป็นพิเศษ

ผ้าทอมือ: ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมและความเชื่อในประเพณีของชาวอีสาน

(Hand Weaving cloth : A relationship between ceremonial and belief custom of ISAN)

บทนำ

การทอผ้า เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม เป็นงานฝีมือที่สตรีชาวภาคอีสานในยุคก่อนจำเป็นต้องเรียนรู้ เนื่องจากเทคโนโลยียังไม่เจริญก้าวหน้า ผ้าทอจากโรงงานยังไม่มีจำหน่ายแพร่หลายและมีราคาแพงเกินความจำเป็นทุกครัวเรือน จึงต้องช่วยเหลือตนเองโดยการผลิตผ้าด้วยมือขึ้นใช้ และเหตุผลอีกประการหนึ่ง เสื้อผ้าที่สวมใส่เป็นสิ่ง que แสดงว่าสตรีผู้ที่มีความสามารถในงานช่างฝีมือการทอผ้า และเย็บปักถักร้อยมากน้อยเพียงใด สมควรที่ฝ่ายชายจะมาสู่ขอเป็นแม่ศรีเรือน การทอผ้ามักจะทำในเวลาว่างและเป็นงานศิลปะที่ตกทอดมาจากผู้หญิง ดังคำกล่าวของคนโบราณที่ว่า "เมื่อเสร็จงานานผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน" หลังจากหมดฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในไร่นา ชาวอีสานก็จะทอผ้าสำหรับไว้ใช้ในครอบครัว เพราะผ้าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ในสังคมเกษตรกรรมทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันภายในครอบครัว และมีการถ่ายทอดวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นเพศหญิง แม่หรือยายจะเป็นผู้รับหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิธีการ ธรรมเนียม และประเพณีให้แก่บุตรหลานซึ่งเปรียบเสมือนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

ชาวอีสานรับเอาอิทธิพลของธรรมชาติรอบข้างมาใช้เป็นศิลป์ในการทอผ้าเป็นลวดลายต่าง ๆ ได้ อย่างวิจิตรงดงาม ผ้าที่ทอส่วนใหญ่มีจะนำไปทำเป็นหมอน ผ้าห่ม ที่นอน ผ้าเช็ด ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าเบี่ยง ผ้าส่วนใหญ่จะทอให้ภายในครัวเรือน ศิลปะการทอผ้าเป็นงานฝีมือที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ประกอบความสามารถพิเศษ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ปรับปรุงให้เกิดลวดลายใหม่ที่สวยงามโดยอาจผสมระหว่างลายเก่ากับลายใหม่ที่คิดประดิษฐ์ขึ้นเอง หรือนำลายเก่าที่มีมาแต่เดิมหลายลายมาทอกลับกัน ก่อให้เกิดลายใหม่ขึ้น คือ

1. ลายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ลายหมากบก ลายกระเจ็บ ลายแมงมุม ลายดอกแก้ว ลายปีกไก่

2. ลายที่เกิดจากอิทธิพลความเชื่อทางศาสนา เกิดการเข้าวัดทำบุญเลี้ยงพุทธศาสนิกชน จึงได้นำลักษณะส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในวัดมาประดิษฐ์เป็นลายผ้า เช่น หน้าบันโบสถ์ ซ่อนผ้า โบระกา นางหงส์ คันทวย ไบเสมา ก่อให้เกิดลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายหอปราสาท ลายไบสิม (ไบเสมา) และลายนาค

ความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้าผู้ทอจะเป็นคนกำหนดว่าลายแต่ละลายจะเหมาะสมกับสิ่งใดบ้าง เช่น ลายที่จะทอเพื่อถวายพระจะใช้ลายแบบใด ลายที่ใช้สำหรับคนทั่วไปจะใช้ลายอะไรบ้าง ลายเหล่านี้ชาวบ้านหรือผู้ทอผ้าจะสามารถแยกออกตามความคิดและไหวพริบ

ความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้าเป็นความเชื่อที่ฝังอยู่กับการทำผ้าที่เป็นข้อห้ามไม่ให้ปฏิบัติตาม ได้แก่ ห้ามไม่ให้เด็กโหนกห้ามไม่ให้นั่งข้างคนทอผ้า ห้ามหญิงมีครรภ์ทอผ้า ที่มีการห้ามในลักษณะนี้เพราะเป็นการสั่งสอนบุตรหลานไปในตัว โดยไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร ถ้าบุคคลใดฝ่าฝืนทำลงไปก็จะได้รับโทษ

ความเชื่อของผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นความเชื่อของผู้ที่เลี้ยงไหมหรือคนทอผ้า ไปยอมรับและปฏิบัติตามลักษณะหน้าที่ของแต่ละชนิด เช่นผ้าซอขมมาของคู่บ่าวสาว ผ้ารองพานบายศรีสู่ขวัญ ผ้าปูรองเบาะเด็กแรกเกิด เหล่านี้เป็นต้น การใช้จะต้องไม่ให้มีตำหนิเพราะถ้าใช้ผ้าที่มีตำหนิ จะทำให้เกิดความไม่สบายใจ ที่เป็นในลักษณะนี้เพราะการใช้ผ้าจะต้องมีความสะอาดไม่มีตำหนิจึงจะทำให้คนนั้นเกิดความภาคภูมิใจในการที่จะปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและจะทำให้ตนเองเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ การทอผ้าตามความเชื่อและการใช้ผ้าตามความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งเกิดจากแรงบันดาลใจ ความศรัทธาในบุญกุศล ผ้าทอที่ใช้ในพิธีกรรมทางความเชื่อในวัฒนธรรม ประเพณี ของคนอีสาน ได้แก่ ผ้าที่ใช้ในพิธีทอดกฐิน งานบวช การแต่งงาน งานศพ งานบุญพระเวส ผ้ายันต์ ผ้าทอพระไตรปิฎก เป็นต้น

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติการใช้ผ้าประกอบพิธีกรรมและประเพณีของชาวอีสาน
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์การใช้ผ้าในพิธีกรรมและความเชื่อในประเพณีของชาวอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาด้านคว่ำและการวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเอกสารและประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าและนำเสนอในรูปแบบของการพรรณาวិเคราะห์เป็นหลัก

ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองอีสาน

กลุ่มชนชาวไทยเชื้อสายลาว หรือคนไทยภาคอีสานมักเรียกว่า ลาว นั้นเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่กว้างขวางประมาณ 170,226 ตารางกิโลเมตร แต่บริเวณในภาคอีสานมิได้มีเฉพาะไทยเชื้อสายลาวเท่านั้น ยังมีกลุ่มชนเผ่าอื่น ๆ อีก เช่น ข่า กระโล้ กะเลิง ส่วย และเขมร โดยเฉพาะเขมรและส่วยนั้น เป็นกลุ่มชนที่มีกระจายกันอยู่ในบริเวณจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์ การตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคอีสานของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายต่าง ๆ เหล่านี้โดยเฉพาะกลุ่มชนชาวลาวหรือไทยลาว เป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญยิ่งในการผลิตผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของอีสาน เพราะเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมการทอผ้าสืบทอดกันมาจนปัจจุบันเป็นจำนวนมาก และแม้ว่ากลุ่มชนนี้จะมีเชื้อสายลาวเช่นเดียวกันก็ตาม แต่ยังคงแยกเป็นกลุ่มย่อยที่มีวัฒนธรรมประจำกลุ่มของตน ต่างกันไปอีกหลายกลุ่ม เช่น ลาวขาว ลาวพวน ลาวโซ่ง ลาวคั่ง เป็นต้น ความแตกต่างที่แบ่งเป็นกลุ่มย่อยเหล่านี้ส่งผลถึงความแตกต่างกันในรูปแบบลึกละเอียดของผ้าทอพื้นบ้านด้วย

การทอผ้าเป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทยมานานแล้วแต่ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานโบราณวัตถุ ที่นักโบราณคดีขุดพบในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี โดยพบเศษผ้าที่ติดกับเครื่องมือ เครื่องประดับโลหะเมื่อนำมาตรวจสอบจะพบว่า เป็นเศษผ้าที่ทำด้วยป่านหรือปอชนิดหนึ่งจึงอาจสันนิษฐานกันว่า มนุษย์ในสมัยนั้นน่าจะรู้จักการทำไร่ป่านหรือปอ เพื่อนำไปทำเป็นเครื่องนุ่งห่มกันบ้างแล้ว หรือเป็นเพราะความเชื่อและประเพณีการทำศพ กล่าวคือ ญาติพี่น้องของผู้ตายจะใช้ผ้าห่อเครื่องมือ เครื่องประดับโลหะ และเมล็ดข้าวเปลือก นำไปฝังไว้ในหลุมฝังศพพร้อมกัน เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย

การทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมือง นั้นนอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มตามชนบประเพณีในครอบครัวโดยตรงแล้ว ยังมีการทอขึ้นเพื่อสนองความเชื่อถือศรัทธาในเทพศาสนาด้วย เช่นการทอผ้าสำหรับทำหมอน ทอผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน ทำธงถวายพระในงานบุญตามประเพณีสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการทอผ้าและชนบประเพณีความเชื่อและศาสนาของชาวอีสานที่สืบทอดกันมาช้านาน ผ้าที่นำมาทอมีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหมตลอดจนถึงผ้าทอจากใยสังเคราะห์ประเภทด้ายและไหมโทเร ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชาวไทยเชื้อสายลาวผู้ไท เขมร ก็ตาม มีผ้าประเภทต่าง ๆ ที่เรียกตามกรรมวิธีในการทอที่เป็นที่รู้จักกันดี คือ ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด ผ้าจก และผ้าพื้น ซึ่งผ้าชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ จะถูกนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของชาวอีสานเองตั้งแต่ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้เป็นเครื่องใช้อื่น ๆ ไปจนถึงใช้ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้สอยเพื่อสนองชนบประเพณี ความเชื่อและศาสนาของชาวอีสาน ที่ทอเพื่อถวายพระในพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น ที่นอน หมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้ากราบ เป็นต้น

สำหรับการทอผ้าในภาคอีสานนั้น คงจะมีการพัฒนาและมีวิวัฒนาการเรื่อยมา เช่นเดียวกับการทอผ้าในที่อื่น ๆ แต่การทอผ้าหรือผ้าทอชนิดต่าง ๆ ของภาคอีสานในปัจจุบันมีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นมาเป็นเวลาช้านาน และลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นจากแรงผลักดันที่อยู่บนพื้นฐานของชนบรณะ ความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นสำคัญ และนอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและวัตถุดิบของท้องถิ่นเด่นที่สุดซึ่งแบ่งออกตามชนิดของวัตถุดิบมี 2 ชนิดคือ ผ้าฝ้าย และผ้าไหม ผ้าทั้งสองชนิดนี้ออกเหนือไปจากการใช้วัตถุดิบที่ต่างกันทอแล้ว ยังมีเทคนิคการทอและลวดลายที่แตกต่างกันออกไปอีกหลายแบบ เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าลายขิด ผ้าหางกระรอก ผ้าตีนจก ผ้าแพรวา

ความเชื่อในการทอผ้า

นอกจากการทอผ้าจะเป็นค่านิยมของสังคมท้องถิ่นแล้วการทอผ้าหรือผ้าทอของภาคอีสานยังเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อด้านต่าง ๆ ของชาวอีสานด้วยเช่น ชาวอีสานเชื่อถือว่าผ้าขิดเป็นของสูง ซึ่งอาจจะเกิดจากการทอที่ยุ่งยากก็ได้ จึงต้องใช้อย่างระมัดระวังให้คุ้มค่า ผ้าขิดจึงมักจะใช้สำหรับพิธีมงคล โดยมากจะทำเป็นหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าโพกศีรษะ ตลอดจนเป็นผ้ากราบพระผ้าขิดนี้ชาวอีสานไม่นิยมใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในส่วนที่ต่ำกว่าเอวลงมาเช่น ใช้เป็นผ้าถุง ชิ้น หรือผ้าขาวม้า เนื่องจากผ้าขิดเป็นของสูงนี้เอง จึงจำเป็นต้องเก็บผ้าขิดไว้ในที่อันสมควร เช่น หัวหมอน บนโต๊ะ ตู้ หรือแขวนไว้ในที่สูง การก้าวข้ามผ้าขิดหมอนขิด เป็นสิ่งที่ชาวอีสานถือว่าไม่สมควร ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง การทอผ้าในภาคอีสานมักจะแฝงไว้ด้วยคติ ความเชื่อทุกขั้นตอน การทอผ้าถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง เพื่อให้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางเกษตร พิธีกรรมทางความเชื่อต่าง ๆ ตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ ตลอดจนวาระสุดท้ายของชีวิตคือ ใช้ผ้าคลุมโลงศพ ปกหน้าศพตนเอง ความเชื่อในการทอผ้าไหม การทอผ้าไหมในสมัยก่อนและปัจจุบันจะแฝงความเชื่อไว้ทุกขั้นตอนของการทอ โดยจะมีความเชื่อตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไปจนถึงการทอและการใช้ผ้า ซึ่งผู้เลี้ยงไหมมีความเชื่อว่า ถ้าปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตรงตามวันที่เป็นมงคลจะได้ผลผลิตสูงและจะมีการทอตลอดโดยไม่ขาดตอน

ความเชื่อในการข้อมลิ ในการข้อมลิของผ้าไหมแต่ละครั้ง ผู้เลี้ยงไหมจะไม่ข้อมไหมในวันพระ สถานที่ที่ข้อมจะต้องมีตึ๊ด ห้ามพระสงฆ์เดินผ่าน และห้ามผู้หญิงมีครรภ์ข้อมลิทั้งนี้ผู้เลี้ยงไหมมีความเชื่อว่าถ้าข้อมแล้วจะทำให้ลิไม่ติดทนนาน ซึ่งผู้รู้หลายท่านตั้งข้อสงสัยเกิดอาจเป็นเพราะผู้เลี้ยงไหมมีความกังวลในการที่จะปฏิบัติภารกิจที่สำคัญในวันนี้คือ การทำบุญการเข้าวัดฟังเทศน์ที่วัด ซึ่งคนในสมัยก่อนและปัจจุบันมีความเลื่อมใสและศรัทธาในพุทธศาสนาจึงมีข้อห้ามดังกล่าว

ความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้า ความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้ามี 2 ลักษณะคือความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวบ้านหรือผู้เลี้ยงไหมจะเป็นคนกำหนดว่าลายแต่ละลายจะเหมาะสมกับสิ่งใดบ้าง เช่น ลายที่ทอเพื่อจะถวายพระจะใช้ลายแบบใด ลายสำหรับคนทั่วไปจะใช้ลายอะไรได้บ้าง

ลายเหล่านี้ชาวบ้านหรือผู้เลี้ยงใหม่จะสามารถแยกออกตามความคิดและ ไหวนริบของผู้เลี้ยงใหม่

ความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้า เป็นความเชื่อที่แฝงอยู่กับการทอผ้าที่เป็นข้อห้ามไม่ให้ปฏิบัติตาม ได้แก่ ห้ามไม่ให้เด็กโหนก ห้ามนั่งข้างข้างทอผ้า ห้ามหญิงมีครรภ์ทอผ้า เหล่านี้เป็นต้น ที่ห้ามในลักษณะนี้ เพราะเป็นการสั่งสอนบุตรหลานไปในตัว โดยไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร ถ้าบุคคลใดผิดทำลงไปก็จะได้รับโทษ

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าไหม ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าไหมมี 2 ลักษณะคือ ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม เป็นความเชื่อที่สั่งสอนให้ผู้สวมใส่ได้รู้จักการนุ่งเป็นสัดส่วน ถ้านุ่งเป็นสัดส่วนแล้วจะทำให้ผู้สวมใส่นั้นเกิดความสบายใจและมั่นใจโดยเฉพาะการสวมใส่ที่ถูกต้องกาลเทศะ โอกาสจะทำให้คนอื่นมองว่าเป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะ นี้อยู่ กิริยามารยาทงาม

2. ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าไหม มีการใช้ผ้าไหม 2 ลักษณะ คือ ใช้ในทางศาสนา และในพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ชรมาสน์ สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดให้เกิดลายขึ้นโดยผู้เลี้ยงใหม่หรือชาวบ้านนำสิ่งที่ยพบเห็นในวัดนั้นมาประดิษฐ์เป็นลายเช่นลายธรรมมาสน์ ลายในลิม ลายโบสถ์ซึ่งลายเหล่านี้สมัยก่อนจะทอเพื่อใช้ในกิจของสงฆ์เท่านั้น ที่เป็นในลักษณะนี้เพราะเชื่อว่าถ้าตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ ถ้าบุคคลใดทอเกี่ยวกับเรื่องนี้มากแล้วนำมาถวายพระก็ยิ่งจะได้บุญได้กุศลมากยิ่งขึ้น ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและได้พบได้เห็นอยู่เป็นประจำ ก็เกิดความคิดที่จะสร้างสรรค์งานด้านลายขึ้นลายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและเป็นลายดั้งเดิมได้แก่ลายใบไม้ ลายหมากอบก (กระบก) ลายผักแว่น ลายข้าง ลายผีเสื้อ เหล่านี้เป็นต้น

ความเชื่อของผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นความเชื่อที่ผู้เลี้ยงใหม่หรือคนทั่ว ๆ ไปยอมรับและปฏิบัติตามลักษณะหน้าที่ของแต่ละชนิด เช่นผ้าของขมาของคู่บ่าวสาว ผ้ารองพานบายศรีสู่ขวัญ ผ้าปูรองเบาะเด็กแรกเกิด เหล่านี้เป็นต้น และในการใช้จะต้องไม่ให้มีตำหนิ เพราะถ้าใช้ผ้าที่มีตำหนิจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ ที่เป็นในลักษณะนี้เพราะการใช้ผ้าจะต้องมีความสะอาดไม่มีตำหนิจึงจะทำให้คนนั้นเกิดความภาคภูมิใจในการที่จะปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและจะทำให้ตนเองเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์

ความเชื่อก็มักจะอยู่ในรูปของ "ข้อห้าม" หรือสิ่งที่ไม่ควรจะทำที่ชาวอีสานทั่วไปมักเรียกว่า "คะลำ" แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับที่ควร เชื่อบางอยู่จะบ่งชี้ถึงข้อปฏิบัติอันจะทำให้เกิดผลดี ดังเช่นกรณีความเชื่อในเรื่องการทอผ้า และที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอต่าง ๆ ที่มีทั้งในรูปของข้อห้ามและข้อปฏิบัติเช่น ห้ามสาวไหมในวันพระ ขณะย้อมผ้าห้ามหญิงมีครรภ์ คนหัวหงอกและพระภิกษุเข้าไปในบริเวณนั้น เพราะเชื่อว่าจะทำให้ไหมที่ย้อมไม่กินสี ย้อมแล้วสีต่าง ห้ามนุ่งสวมใส่เสื้อผ้าตัดใหม่ในวันอังคารและวันเดือนดับ ด้วยเชื่อว่าวันอังคารเป็นวันแข็งจะเป็นไฟร้อนไม่ปลอดภัย ห้ามเอาผ้าขึ้นไปตากไว้ในที่สูงบริเวณหน้าเรือน เวลาคลอตุ๊กควรเอาผ้าข้างขึ้นของแม่คือผ้าที่เป็น "มูลมั่ง" มานุ่ง เชื่อกันว่าจะทำให้คลอตุ๊กง่าย บางครั้งก็จะใช้ต้นขึ้นล้างนำมาทำให้คลอตุ๊กง่าย

คติความเชื่อเกี่ยวกับการทอและการใช้ผ้า พบว่า ความเชื่อที่แฝงอยู่ในการทอและการใช้ผ้า นั้นเป็นกฎระเบียบเป็นข้อบังคับ ข้อห้ามและการนับถือ เพื่อที่จะไม่ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้ประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งถ้าหากพิจารณาแล้ว การทอผ้าแต่ละครั้งจะต้องมีความมั่นใจ มีสมาธิในการทอ เกิดพลังในการคิดสร้างสรรค์งาน เกิดความสามัคคีและเกิดปัญญา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะทำให้คนในสังคม เกิดการยอมรับซึ่งกันและกันขึ้น โดยไม่รู้ตัว ซึ่งความเชื่อนี้ก็จะเกิดขึ้นกับภาคต่าง ๆ ด้วยเหมือนกัน และความเชื่อในภาคต่าง ๆ ก็ได้รับมาจากบรรพบุรุษเหมือนกัน

วัฒนธรรมและประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ผ้าทอของ คนอีสานนั้น จะผสมผสานในลักษณะ งานบุญประเพณีประจำปี ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งผ้าฝ้ายและผ้าไหมที่ทอด้วยมือจะใช้ประกอบในพิธีต่าง ๆ ถ้าไม่มีผ้าไหมก็จะใช้ผ้าฝ้ายแทน โดยผู้ประกอบพิธีจะเป็นผู้บอกกล่าวให้จัดหามา

พิธีทำบุญอายุ

พิธีทำบุญอายุนี้ เพื่อความต้องการให้อายุเจริญวัฒนาต่อไป โดยอำนาจพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วยคุ้มครองป้องกัน ในขั้นต้น การทำบุญเนื่องด้วยอายุ ผู้รู้สอนว่าเพื่อต้องการอายุยืนนาน และเพื่อเหตุแสดงความยินดีว่าได้มีอายุตลอดรอดฝั่งมา นับว่าเป็นบุญลาภอันประเสริฐหนักหนาควรแสดงยินดีด้วยการประกอบพิธีอันเป็นกุศล เป็นการเตือนใจของตนไม่ให้มัวเมาหลงในชีวิตเพราะ "ชีวิตของสัตว์ทั้งน้อยนัยก ทั้งลำบากทั้งประกอบไปด้วยทุกข์ ร่างกายของเราเมื่อยังเป็นอยู่ก็เป็นอาหารของผู้อื่นคือ เหลือบยุบครั้นตายแล้วก็ไปเป็นอาหารของแร้งกา เป็นอาหารของต้นไม้ ในสงสารนี้ ที่อยู่ของคนดีคือสุคติ ที่อยู่ของคนชั่วคือทุคติ ขึ้นชื่อว่า มัจจุราชคือความตายนี้ ย่อมไม่ละอายต่อคนหนุ่มสาวผู้มีผิวพรรณดังทอง ไม่ละอายต่อเหล่านักรบผู้กล้ากล้าในการยุทธ์ ไม่ละอายต่อปुरुชนคนนาล ไม่ละอายต่อจอมปราษฎ์ เช่น พระสัมมาสัมพุทธะ ไม่ละอายต่อขัตติยะแม้เป็นจักรพรรดิราชาไม่ละอายต่อความยากจนผู้ขัดสนที่ไม่มีที่อยู่อาศัย ความตายสัปดาห์สัตว์เหล่านี้ทั่วกัน เขาล้วนแต่อยู่ริมปากเหวคือมรณะทั้งสิ้น บางพวก เห็นกันในเวลาเช้า ครึ่งเวลาเย็นตายเสียแล้ว บางพวกเห็นกันในเวลาเย็น ครึ่งรุ่งเช้าตายเสียแล้ว" ๑

ด้วยเหตุนี้ การทำบุญที่เนื่องด้วยอายุ จึงมี 2 อย่างเช่นทำบุญวันเกิด 1 ทำบุญอายุ 1 นอกจากนี้ แม้การเล็กน้อยเช่นพอถึงวันเกิด ก็ทำบุญตักบาตร ก็ควรเรียกว่า ทำบุญวันเกิด การทำบุญที่เนื่องด้วยอายุ มีความมุ่งหมายดังกล่าวนั้น การทำบุญอายุนี้เป็นงานใหญ่ กำหนดงานตรงกับอายุหรือรอบที่เราจะทำ แต่ถุ่กนั้น ต้องไปหาโหรให้เป็นผู้กำหนด พร้อมกับเชิญท่านมาทำพิธีด้วย

ส่วนการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรูปนั้น ให้นิมนต์เท่าอายุ แต่ต้องเกินไว้ 1 องค์ คืออายุ 25 นิมนต์พระ 26 รูป อายุ 50 นิมนต์พระ 51 รูป หรือนิมนต์เพียง 9 รูปเท่าจำนวนดาวนพเคราะห์ก็ได้ แต่จำนวน 9 องค์เป็นเหมาะแก่สถานที่และความสะดวกทั้งปวง

นอกจากนี้ เตรียมผ้าขาวนุ่ง 1 ผืน ห่มผ้า 1 ผืน สำหรับโหรใช้นุ่งห่มในการประกอบกระทำพิธี และทำบัตรนลิวทวดาโดยทำเป็นบัตร 9 ชั้น 1 บัตร ทำเป็นบัตร 3 ชั้น 8 บัตร รวมเป็น 9 อัน บัตรนั้นทำด้วยกาบกล้วย ติดธงสีประจำวันเทวดามีรูปเทวดาบัตรละองค์ ใส่ขนม อาหารคาวหวาน ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน จัดประดับให้งามตา

กลอนบอกนุ่งผ้าสีตามวัน

วันอาทิตย์สีทิวโชคโลกดี
เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล
เครื่องวันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว
จะยืนยาวชั้นหาสถาผล
อังคารม่วงช่วงงามสีครามปน
เป็นมงคลชดดียามไม่ราดี
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด
กับเหลืองแปดปนประดับสลบสี
วันพฤหัสบดีเครื่องเขียวเหลืองดี
วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม
วันเสาร์ทรงดำจึงลือเลิศ
แสงประเสริฐเสี้ยนคึกจะนึกขาม
ทั้งพาชีที่ขิมประดับงาม
ให้ต้องตามสีสิ้นจึงกันภัย

(จากสวัสดิรักษา)

การใช้ผ้าในงานพิธีมงคลสมบท

การขอขมาก่อนจะบวช เมื่อใกล้วันที่จะอุปสมบทตามที่นิยมกันทั่วไป ผู้ที่จะบวชจะต้องมีดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อลาญาติพี่น้องและผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ เป็นการแสดงความเคารพและการขอขมากรรมที่ได้พลาดล่วงละเมิดทั้งต่อหน้าและลับหลัง ญาติพี่น้องหรือผู้หลักผู้ใหญ่ในก็ขอรับขมาพร้อมกับให้ศิลาให้พร

โดยมากผู้มาช่วยในการอุปสมบท ก็มีสิ่งของมาทำบุญ (ถวายพระบวชใหม่) ด้วย ซึ่งผู้บวชใหม่จะต้องออกไปนั่งรับพระเคนของ ถ้าผู้ถวายเป็นผู้ชาย ผู้บวชใหม่ก็ต้องรับด้วยมือตนเอง ถ้าเป็นผู้หญิง ก็รับด้วยผ้ากราบ การจับผ้ากราบนั้นเท่าที่สังเกตจากพระผู้ใหญ่ ให้วางหัวนิ้วมือบนผ้า สอดอีก 4 นิ้ว ไว้เป็นเบี่ยงล่างแห่งผ้า (หงายมือ) ทอดสายตาพอประมาณจับอยู่ที่ผ้ากราบสำรวมกิริยา

ในขณะตอนบวชมีการแห่ناقสนกุสเสน เจ้าناقแต่งน้องชาวหนุ่มสาว หรือแต่งอื่น ๆ ก็ได้แล้วแต่จะเห็นสมควร บางทีขึ้นช้างแห่ห้อมล้อมกันไปเป็นขบวน นอกจากนี้ในบทสวดก็ยังได้บอกถึงผ้าที่ใช้บวชให้แนบดังเช่น

“...ยอดข้าวขวัญไซ่ปกใส่ ตองสามใบเอาแต่ดี
ห่มบายศรีตามโบราณ เครื่องตระการทุกสิ่ง ผ้าอย่างยิ่ง
ลายเข้มข้ม เขียวจรรนงอย่างดีดี ห่มบายศรีดุงดงาม
เทียนชัยตามจตุบูชา เป็นสว่างงามตามวิสัย แวนปัก
ไว้ทั้งสามอัน ปักในขันบอบข้าวสาร สำหรับจะเวียน
เทียน มะพร้าวเจียนใส่พานรอง ซ้อนเงินทอง
วางเรียงราย...”

ผ้ากับพิธีทอดกฐิน

พิธีทอดกฐิน เป็นงานบุญที่มีปีละครั้ง ท่านจึงจัดเป็นกาลทาน แปลว่า ถวายตามกาลสมัย การทอดกฐินเป็นกาลทาน ตามพระวินัยกำหนดกาลไว้ คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำเดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสใครจะทอดกฐิน ก็ให้ทอดได้ในระหว่างนี้

ผ้าที่ใช้ละสังขารเป็นกรอบ จึงเย็บจีวร เรียกผ้ากฐินผ้ากฐินนี้มีกำหนดเวลาทำเพียง 1 เดือน ในระหว่างเดือนสิบสองจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนสิบสอง ขนาดผ้ากฐินต้องให้ได้ขนาดสำหรับสองให้ยาว 6 คอก กว้าง 2 คอก ผ้าจีวรและสังฆาฏิ ยาว 6 คอก กว้าง 4 คอก ถ้าผู้รับเล็กให้ลดลงตามส่วนผ้าที่ควรทำกฐิน มีลักษณะดังนี้

1. ผ้าใหม่
2. ผ้ากลางเก่ากลางใหม่
3. ผ้าเก่า

4. ผ้าบังสกุล
 5. ผ้าตามร้านตลาด
- ส่วนผ้าที่ไม่ควรทำผ้ากฐินคือ
1. ผ้ายืมเขามา
 2. ผ้าทำนิมิตรได้มา
 3. ผ้าที่พูดเลียบเคียงได้มา
 4. ผ้าที่ขโมยเขามา

สำหรับผ้าที่จะใช้ในงานทอดกฐินอีกอย่างคือผ้าด้ายดิบสีขาว ที่จะใช้ทำเป็นธงจระเข้ เพื่อประกาศให้รู้ว่าวัดนั้นทอดกฐินแล้ว

ผ้ากับพิธีทอดผ้าป่า

พิธีทำบุญอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า พิธีทอดผ้าป่า นิยมทำในเมื่อจวนออกพรรษา หรือออกพรรษาแล้ว แต่ไม่กำหนดระยะเวลาจะทำเมื่อไรก็ได้ วัตถุประสงค์ ๑ ทายกทายิกาจะทอดผ้าป่าก็ครั้งก็ได้มูลเหตุที่เกิดมีผ้าป่า เนื่องจากประเพณีแห่งหนึ่งของภิกษุสงฆ์ คือ ในสมัยพุทธกาล ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับจีวรจากชาวบ้าน ภิกษุทั้งหลายต้องเที่ยวเก็บผ้าที่คนเขาทิ้งแล้ว คือ ผ้าเประอบีที่ชาวบ้านทิ้ง หรือผ้าห่อศพเปื้อนด้วยของไม่สะอาด ในป่าเขา (เรียกว่า ผ้าบังสกุล แปลว่า ผ้าเปื้อนฝุ่น) เป็นผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อย ครั้นได้มาแล้วก็เอามาซักหรือปะติดปะต่อกัน ตัด เย็บ ย้อม ทำเป็นจีวร สบง หรือผ้าสังฆาฏิ ผืนใดผืนหนึ่ง

เมื่อถึงกำหนดที่จะทอดผ้าป่าจะต้องจัดหาผ้า โดยมากเป็นสบง เครื่องบริวารอื่น เช่น ผลไม้ สมุด ดินสอ เครื่องอาหาร เป็นต้น เตรียมบรรจุลงในชะลอมหรือกระจาด กระจาด และเอากิ่งไม้มาปักลงในภาชนะนั้น ๆ เอาเครื่องอื่น ๆ เช่น ผ้า เงิน เครื่องใช้ สมุด ดินสอ ผูกติดกัน กิ่งไม้ หรือต้นกล้วยขนาดเล็ก แทนกิ่งไม้ก็ได้ ข้อสำคัญในการทอดผ้าป่า คือ

1. ควรมีผ้า
2. ควรมีกิ่งไม้ปักไว้ด้วย
3. อุทิศถวายไม่เจาะจงพระรูปไหน

การมีผ้าและปักกิ่งไม้จะได้สมกับคำว่า ผ้าป่า คือผ้าที่ชาวบ้านทิ้งไว้ในป่า การที่ไม่เจาะจงรูปใด ก็เพราะผ้าป่าเป็นผ้าที่ทอด สำหรับภิกษุผู้ต้องการด้วยบังสกุลจีวร

ผ้ากับพิธีปลูกบ้าน

ในสมัยโบราณสำหรับชนบท การปลูกสร้างบ้านเรือนโดยเฉพาะการซุดหลุมเสาแรก ให้ทำเครื่องบัตินับฐานระยะขนาดเล็กลงแล้วจึงลงมือซุด ผู้เคร่งครัดในประเพณีจริง ๆ ทำจนถึงกับเอาไม้ราชพฤกษ์และ

ไม้อินทนิล ทำด้ามเสียม แม่คนซดหลุมก็หาชื่อคนซดชื่อว่า อินทร์ พรหม ชัย แก้ว เป็นต้น เครื่องบัตรพลีนั้น ให้จัดข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องกระยาบวด แต่ผ้านั้น ใช้สีต่าง ๆ กันตามเดือน คือ

- เดือน 4, 6 ใช้ผ้าสีเหลือง
- เดือน 9 ใช้ผ้าสีดำ
- เดือน 12 ใช้ผ้าสีแดง
- เดือนอ้าย ใช้ผ้าขาว

สำหรับมีแขกเสาะเอก จะต้องไหว้พระภูมิเจ้าที่ แม่นางพระธรณี ทนทานผู้รู้หรือพรหมเม้าทำน้ำมนต์ประพรมเสาะ และที่ ครั้นแล้วก็ให้คนซดหลุม ยกเสาะวางบนขาหย่าง แล้วเอาหน่อกล้วยหน่ออ้อย (เครื่องผูกเสาะ) ผู้ไว้กับเสาะให้แน่น โดยใช้ด้ายสีขาวผูก ครั้นใกล้จะได้ฤกษ์ เจิมเสาะ ประน้ำมนต์แล้วเอาผ้ายันต์สีแดง มาติดหัวเสาะ ช่วยกันประคองเสาะเอกไว้ พอได้ฤกษ์ ผู้เป็นประธานก็ลั่นฆ้อง ผู้อยู่บริเวณนั้นก็ให้ขึ้นสามครั้งยกเสาะเอกลงหลุม ตั้งให้ตรง

การขึ้นบ้านใหม่ (เสาะปะเตียะทะมะ) ของคนเขมร เวลาสร้างบ้าน ก็จะมีอุปกรณ์ประดับเสาะเอก เช่น ร่ม ต้นกล้วย ต้นอ้อย เทียน 1 คู่ กรวยดอกไม้ ผ้าถุงสำหรับชาย ผ้าถุงสำหรับหญิง สไบไหมหญิง ผ้าไหม สไบไหม แหวนทอง สร้อย กำไลทอง เครื่องประดับอื่น ๆ และผ้าสีตามวันที่เลือกฤกษ์ยกเสาะเอกผูกเสาะ แต่ส่วนมากมักใช้ผ้าสีขาว อาจจะเป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายก็ได้

ผ้ากับพิธีมงคลสมรส

ลูกชายลูกหญิง เมื่อสมควรที่จะมีเหย้าเรือนมีคู่ครองแม่หรือญาติผู้ใหญ่ก็จะจัดพิธีสมรสให้ สำหรับพ่อแม่ฝ่ายหญิงหากมีผู้ชายคนใดที่คู่ควรมาสู่ขอ พ่อแม่ก็ตกลงยกให้ตามประเพณี การแต่งงานนี้ มี 2 ชนิด คือ ถ้าผู้หญิงไปแต่งงานที่บ้านผู้ชาย เรียกว่า อาวาหมงคล ถ้าผู้ชายมาแต่งงานที่กำนันผู้หญิง เรียกว่า วิวาหมงคล

ประเพณีของไทยเรานั้น เมื่อชายได้บวชเรียนแล้วมองเห็นว่าหญิงใดมีลักษณะนิสัยต้องใจตน ก็บอกให้ผู้ใหญ่ไปสู่ขอ บางทีผู้ใหญ่พิจารณาเองให้เอง การไปสู่ขอ นั้นต้องจัดเอาผู้ใหญ่ของฝ่ายชายคือ พ่อแม่ หรือผู้ปกครองอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุหรือมีเกียรติ ก่อจะไปที่ฤกษ์ยามวันดีก่อน แล้วจึงไปเจรจาสู่ขอต่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ผู้ใหญ่ที่ไปเจรจาสู่ขอนั้นก็เพื่อเป็นหลักฐามั่นคงไว้ถ้อยคำสัญญาและถ้าต่อไปมีเหตุแตกแยกกันก็จะได้อาศัยแก้แค้น เป็นพยานยืนยันข้อความในทางกฎหมาย

พิธีหั้นขันหมากเอก ใส่ข้าวสาร หมากพลู จัดเรียงรายพองามตามปากขัน ใส่ตะลุมมีผ้าปิดห่มผ้าลาย ผ้าสีขาว มีผ้าไหมมัด ขันหมากรอง ใส่เงินสินสอด ถังงาช้างเปลือก ใบเงิน ใบทอง ใบนาก ธูปเทียน ผ้าไหว้บิดามารดาและผ้าไหว้ผู้ญาติตายาย จะจัดผ้าเป็นคู่ที่คู่ที่สุดแล้วแต่ความตกลงกัน ขันหมาก (ขันชลา) ของคนเขมรจะห่อด้วยผ้าไหม (สะไบโสด)

การไหว้ผู้ญาติตายายหลังจากเสร็จพิธีรดน้ำแล้วจะเชิญเจ้าบ่าวเข้าเรือน บิดามารดาฝ่ายหญิงเอาผ้าขาวมาผูกกลางเรือนแล้วเอาเหล้า มะพร้าวอ่อนกับผ้าไหม วางบนผ้าขาวนั้น เจ้าบ่าวจุดเทียน 1 คู่ รูป 1 คู่ ลงมือไหว้ผู้ญาติตายายพร้อมกับเจ้าสาว

การจัดชั้นหมากในพิธีกินดองของไทยอีสานนั้น ถือว่าเป็นมงคลยิ่งและเป็นพิธีสำคัญชั้นหมากที่นิยมจัดเป็นพิธีมงคลมี ๓ ชนิดคือ

๑. ชั้นหมากทอง เอาทองผูกหมั้นใส่ลงในชั้นหมาก
๒. ชั้นหมากเงิน ใส่เงินเส้นสอดลงในชั้นหมาก บางครั้ง เรียกว่าชั้นหมากโก
๓. ชั้นหมากสามัญชรรมดา ใส่ทรายเงินทรายทอง ผ่าเช็ด ปาก ยาเส้น ขมิ้น แป้งกระ

และ ห่อเล็ก ๆ เรียกว่าชั้นหมากตรี

ชั้นหมากทั้ง ๓ ชั้นนี้ ห่อด้วยผ้าขาวหรือผ้าลายดอก เมื่อได้ฤกษ์แล้วถือห่อออกมา จะมีชั้นหมากรองมาอีก ๓ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นใส่กล้วย อ้อย ข้าวต้ม ขนม ใบอ้ม ใบเนียม ใบสวาท เป็นต้น อย่างละ ๗ ใบ มีหมาก พลู บุหรี่ และเอาผ้าขาวห่อห่อเดินตามชั้นหมากเอก โท ตรี

ในพิธีกินดองสมัยก่อน ฝ่ายหญิงเมื่อรู้ว่ามิชายมาสู่ขอหมั้นเหมาะ เพื่อจะได้แต่งกินดอง เตรียมเย็บผูก หมอน และผ้ามัด ผ่าขึ้น (ผ่าถุง) เอาไว้ให้เพียงพอ เพื่อเป็นเครื่องสมมาคารวะ แต่เรียกสั้น ๆ ว่า "เครื่องสมมา" เมื่อเสร็จจากงานกินดองแล้ว นำไปสมมา ปู่ ย่า แสดงความเคารพญาติทางฝ่ายสามี ซึ่งมีปู่ ย่า เป็นต้น ผู้สูงอายุ ไปสมมาให้เสร็จภายใน ๗ วัน

เครื่องเซ่นไหว้ (สแนแนแซน) ผู้บรรพบุรุษคือผู้ปู่ย่าตายายของคนเขมร เมื่อแสดงความเคารพ ความผูกพันที่มีต่อขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดั้งเดิม จะใช้ผ้าขาวปูที่ว่างลาดหัวหมู และเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ เช่น อาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ เหล้า เต้าปูน พานดอกไม้ ข้าวสาร พูก หมอน เป็นต้น

ของที่เซ่นไหว้ญาติผู้ใหญ่สำหรับฝ่ายชายนั้น จะกล่าวว่าฝ่ายหญิงเตรียมรับก็ได้ ทั้งนี้ก็เป็นการจะได้ทราบถึงความสามารถ จิตใจความเป็นอยู่ของฝ่ายหญิงว่ามีความสามารถในการทอผ้า เลี้ยงไหมมากแค่ไหน สิ่งของที่เซ่นไหว้มีดังนี้

๑. ไหว้พ่อฝ่ายชาย ส่วนมาก ได้แก่ ไส่ร้องไหม ผ้าสไบไหม หรือ ผ้าขาวม้า พูก หมอน เสื้อสีขาว บุหรี่
๒. ไหว้แม่ฝ่ายชาย ส่วนมาก ได้แก่ ผ่าถุงไหม ผ่าควบ(ผ้าไหมหางกระรอก) พูก หมอน หมาก

เครื่องไหว้ บางทีเรียกว่า เครื่องสมมา (ภาษาอีสาน) สิ่งของมีเสื้อ หมอน ผ้าไสร่ง ผ่าขึ้นใหม่ ผ้าขาว ของทั้งหมดนี้ฝ่ายหญิงเป็นผู้จัดหา

ผ้ากับบุญพระเวส หรือบุญมหาชาติ

บุญพระเวส บุญพระเวสสังคร หรือบุญเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของอีสานสองของชาวอีสาน มักจะทำให้เดือนสี่ ดังคำกล่าวที่ว่า

"เดือนสามค้อย เจ้าหัวคอย ปั้นข้าวจี
เดือนสี่ค้อยจวน้อยเทศน์มะที"

พิธีกรรมบุญพระเวส จะทำตรงจากเศษผ้า เอาตรงใหญ่แปดตรงปักกรอบโรงธรรมนอกศาลา ในทิศทั้งแปด

เพื่อหมายความว่าเป็นเขตปลอดภัย ป้องกันพญามาร ตามเสาธงมีที่ใส่ข้าว ใส่นอกไม้ ส่วนมากจะสานด้วยไม้ไผ่

ผ้าจึงมีบทบาทในบุญเดือนสี่ คือนำไปทำเป็นธงขนาดยาวปักไว้บริเวณวัด ผ้านั้นทอดด้วยลวดลายที่งดงามบางผืนทอเป็นผ้าซิด ตามแต่ชุมชนนั้น ๆ บางหมู่บ้านก็ใช้ผ้าขาวม้า เย็บติดต่อกันทำแทนธงปักไว้ แต่ปัจจุบันบางวัดก็ไม่ทำเพราะยุ่งยาก แต่ถึงอย่างไรเราก็ควรจะได้มีการอนุรักษ์เพื่อสืบทอดประเพณีที่ดีงามเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ตั้งชื่อสิบสองที่กล่าวไว้ว่า

- ...ชื่อหนึ่ง พอถึงเดือนสี่ได้ ให้เก็บดอกขลุ่ยผา หามาลาดวงหอมสูดคนเก็บไว้
- อย่างได้โลกองนี้เสียศรีสุญเปล่า หาเอาตากแดดไว้ ให้ทำมั่วสุคน แก้วตาย
- อย่างได้โลหน้ เว้นแนวคองตั้งแต่เก่า ไปทิ้งหลายสิแล่นเข้า ผ้าข่านลิ ล้อมสูญ

ผ้าพระเวสเป็นผ้าที่เขียนรูปพระเวสสันดรตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นแกมที่ ๓ ไปการเขียนต้องหาคนที่ฝีมือและมีความรอบรู้ส่วนมักเป็นทิดสึกมาใหม่หรือ เป็นจารย์ที่เคยบวชเรียนมา ผ้าพระเวสจะมีความกว้างประมาณ 1 เมตร และยาวประมาณ 25 วา ในวันงานจะนำผ้านี้ไปชิงไว้บนศาลารธรรม ซึ่งเป็นสถานที่เทศน์พระเวส ในขณะที่ฟังเทศน์ต้องดูรูปนี้ไปด้วยว่าถึงตอนไหนแล้ว

ผ้ากับพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย

คนเราเมื่อเกิดมาแล้วต้องตายเป็นธรรมดา ร่างกายของคนเมื่อตายไปแล้วเรียกว่า ซากศพ ประเพณีของชาวอีสานมีพิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการตายของคนหลายประการ เริ่มตั้งแต่

1. การอาบน้ำศพ จะใช้ผ้าขาวนุ่งสองชั้น ชั้นในเอาชายผ้าผูกไว้ข้างหลัง แล้วนุ่งผ้าทับข้างนอกอีกชั้นหนึ่ง แต่เอาชายผูกไว้ข้างหน้า แล้วห่มผ้าเจดียงป่า การที่นุ่งชายผูกกลับไว้ข้างหลังนั้น เป็นการนุ่งสำหรับคนตาย การที่ต้องนุ่งขาวห่มขาวนั้นเป็นการแสดงทางที่จะหนักทุกข์ โดยให้รักษาศีล ปฏิบัติธรรม ประพฤติตนเป็นคนบริสุทธิ์

2. การห่อศพ จะต้องใช้ผ้าขาวห่อตั้งแต่เท้าตลอดศีรษะให้มิดชิดทั้งตัว แล้วเอาด้ายดิบหรือด้ายสายสิญจน์ที่ทำทบกันเจดีย์ประมาณเท่าหัวแม่มือคดเนให้เหนียว เมื่อศพขึ้นอืดด้ายจะไม่ขาด

ในประเพณีของชาวไทยดำบ้านนาป่าหนาด อ.เชียงคาน จ.เลย จะทำพิธีเกี่ยวกับศพคือ ขณะที่ศพยังไม่ได้บรรจุในโลงศพ นิยงแต่บรรจุไว้ในถุงผ้าดิบธรรมดาญาติจะเปิดส่วนศีรษะของผู้ตายไว้แล้วเอา ผ้าขนาด ผ้าเช็ดหน้ามาปิดหน้าไว้

บางทีการคลุมศพผู้ตายก่อนนำไปทำพิธีเผาหรือฝังจะใช้ผ้าสีขาว ผ้าพื้น หรือผ้าไหมหางกระรอก

คลุมศพผู้ตายไว้ก่อน ในเขตจังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองบัวลำภู ที่มีการทอผ้าซิด ผ้าสามกษัตริย์ ผู้หญิงที่มีอายุบางคนจะทอผ้าไว้คลุมศพตัวเอง ถึงแม้ว่า ผ้าซิดจะเป็นผ้าที่มีค่า เป็นของสูง เพราะการทอยาก แต่ผู้ที่ตั้งใจที่จะใช้ ในงานศพ ผ้าทอหลายชนิด ผ้าสามกษัตริย์ จะนำมาเย็บติดกัน ใช้เป็นผ้ากั้น ผ้าฉาก สำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ ทำพิธี เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานพิธีอื่น ๆ

ในท้องถิ่นกันดาร เมื่อเกิดมีคนตายในหมู่บ้านเรือนใด ซึ่งตายโดยปกติเจ็บปวดตายชนิดที่เรียกว่า "หนุหนมอนตาย" เมื่อตายแล้ว จะมีการใช้ผ้าประกอบพิธีกรรม เช่น

- ล้างศพด้วยน้ำอุ่น นุ่งผ้าใหม่ให้ทาสีมัน กลิ่นหอม
- ปักเสาไว้ทาง ศรีษะและเท้า เพื่อใช้ผ้าชาวครอบครัว จุ่มงูครอบ จุดรูปเทียนมิให้ขาด
- ทำธงแผ่นเพื่อติดโรงศพ 4 ธง กระดาษติดโรงใช้กระดาษลาย ติด และใช้ผ้าดำหรือผ้าขาว

ปิดปากโรงदानบน

- ขณะปักจุดไฟประชุมเพลิง ญาติจะพันผ้ากลม ๆ ทำลูกมะพร้าวโยนข้ามศพ 3 ครั้ง ไม่ให้ผ้า

โยนตกดิน

ผ้ากับพิธีกรรม ลำผ้า ฃญาแทน

ผ้าฟ้าหรือผ้าแกมมีลักษณะเป็นแถบมากกว่าผืน กล่าวกันว่า ผืนฟ้าจะคอยช่วยเหลือมนุษย์เมื่อยามประสบภัยพิบัติผืนฟ้าเป็นผืนที่มีอำนาจสูงสุด และเป็นผืนที่อยู่ในระดับที่สูงกว่าผืนชนิดอื่น ๆ มิได้อยู่ตามต้นไม้ ภูเขา หรือพื้นดิน ชาวอีสานทุกท้องถิ่นนับถือผืนฟ้ากันอย่างเคร่งครัด เมื่อถึงวันกระทำพิธีไหว้ครุ ก็ต้องประกอบพิธีลงช่วงผืนฟ้า เป็นการสำนึกตอบแทนบุญคุณ

การที่ชาวอีสานต้องถ้อยแวงและขัญเชิญผืนฟ้าให้มาช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยใน ด้วยเชื่อว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์น่าจะเกิดจากการล่วงละเมิดต่อผืน เรียกว่า การผิดผี ผีจะลงโทษให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ การลำผ้า เป็นพิธีกรรมรักษาผู้ช่วยโดยการเชิญผืนฟ้าให้มาลงสิ่งสิทธิ์ อยู่ในร่างกายของคนทรง หรือ นางเทียม ส่วนการลำผ้าของชาวผู้ไทย เรียกว่า "เหยง" ซึ่งก็เป็นพิธีกรรมการสื่อสารก็ระหว่างมนุษย์กับวิญญาณ โดยผู้ทำหน้าที่สื่อสารนั้นเรียกว่า หมอเหยง โดยมีอุปกรณ์ในการสื่อสาร เช่น คาย (เครื่องเช่นงูช่า) ทำนองลำ กลอนลำ

ปัจจัยสำคัญในพิธีกรรม อันได้แก่ เครื่องคาย ซึ่งเป็นสิ่งของประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาผืนฟ้า ครูอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อัญเชิญมารักษาผู้ช่วย เครื่องคาย ประกอบด้วย

1. ผ้าซิ่น 1 ผืน มีหัว มีตีน (เชิง)
2. ผามน เป็นผืนสี่เหลี่ยมจัตุรัส นุ่มมทั้ง 4 ด้าน บูรองพื้นคาย
3. แพรขาว 1 วา
4. เงิน
5. ดอกไม้ 8 คู่
6. กรวย

- 7. เหล้า 1 ชุด
- 8. คำหมาก บุหรี่
- 9. ชั้น 5 ชั้น 8
- 10. เทียนไข
- 11. ข้าวสาร ไซ้
- 12. หวีและกระจก

การกล่าวคำเชิญผีฟ้า ก่อนจะทำพิธีจะยกขันคาย (คายน้อ) ขึ้นแล้วเชิญ ถ้าเป็นผู้ชายลงมาจะ
 ล้ำว่า

"ขอนุ่งผ้าสองวาตะเตียว"
 ถ้าเป็นผู้หญิงลงมาจะล้ำว่า
 "ขอนุ่งชั้นเครือไหมคำ อีแม่เอาตำ
 นุ่งผ้าขี้มั้นเท็งข้าเฝ้าต่อตีน"

สำหรับเครื่องคาย ลำตัดเวรตัดกรรม โดยทั่วไปเรียกว่า ลำส่ง คือส่งสิ่งของให้ครุบาเก่าที่ตาย
 ไปแล้ว การลำส่งโดยการนำเครื่องเก่า ซึ่งมีอุปกรณ์ คือ

- 1. ผ้าชิ้นใหม่ 9 ผืน
- 2. ผ้าโสร่งใหม่ 9 ผืน

การแต่งกายของหมอลำผีฟ้า นุ่งโสร่งด้วยผ้าขาวม้าขนาดป่า หรือนุ่งผ้าสีใหม่ ใช้ผ้าขาวผาดไหล่
 เป็นการบ่งบอกถึงการเข้าพิธีด้วยสัมมาคารวะ

กลอนลำส่ง 1 เครื่อง คือ การลำเพื่อส่งเครื่องใช้สิ่งของต่าง ๆ ตามที่ผู้ต้องการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอถ่ายถอนชีวิตของคนป่วยหรือสืบชาติตา ดังนี้

โอหาเอพี่...น้องกะคอยสร้างกลิ่นแซว่าสิแห่
 ว่าซิแห่ให้เจ้าตวยอ้ายผู้อยู่สูง
 สร้างแล้วแล้วทั้งผ้าแผ่นแพรผืน
 แพร ลายแหล่แผ่นแดงผืนสีว
 มีเท็งผ้าโสร่งผืนเคยทรงเอาไปนุ่ง
 นร้อมทั้งก่องแขนห้อยกระจกน ยอยหย่อย แยมแยง
 นร้อมแพรน้องกะส่งให้แล้วนอแล้วคู่คู่คน
 บัดนี้ยังหาบกะตำขึ้นผ้าแพรงามเอี้ยขึ้นหมี่
 ของดีดีน้องฮีบต่อนพอแล้วคู่คู่คน.....

ผ้ากับวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยในการประกอบพิธีกรรม

การแต่งกายเมื่อประกอบพิธีกรรมหรือเนื่องในเทศกาลต่าง ๆ ของชาวผู้ไทย ผู้ชายผู้ไทยแต่เดิมไว้ผมยาวมวยโพกผ้าที่ปัจจุบันผู้ชายผู้ไทยตัดผมสั้น สวมกางเกงสีด้าขาแคบ สวมเสื้อแขนยาวคล้ายพวกมั่ว เครื่องประดับจะใส่กำไลหรือแหวนได้ ปัจจุบันผู้ชายผู้ไทยเมื่อประกอบพิธีกรรมก็ไม่ค่อยพบแต่งกายแบบผู้ไทยแต่มาแต่งกายเหมือนชาวอีสานทั่วไป การแต่งกายของผู้หญิงจะนิยมสวมผ้าซิ่นไหม สวมเสื้อแขนยาวสีด้า เป็นเสื้อแขนกระบอกติดกระดุมด้านหน้าโดยตลอดด้วยเงิน มีผ้าขนาดไหลหรือผ้าสไบสีแดงพาดบ่า

ชาวผู้ไทยได้ผลิตเครื่องแต่งกายและเครื่องนุ่งห่มทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหมในชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ในเวลาปกติชาวผู้ไทยจะใส่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่ทำด้วยผ้าฝ้าย จากการทอเอง เป็นเพราะการสะดวกสบายไม่ต้องระมัดระวังมาก ส่วนผ้าไหมจะใช้ในโอกาสพิเศษ คือ นุ่งห่มในงานประเพณี และในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น งานปะชู (แต่งงาน) หรือพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้นผ้าไหม ซึ่งชาวผู้ไทยถือว่ามียุคค่าสูงสุดเหนือเครื่องนุ่งห่มทั้งหลาย ชาวผู้ไทยจึงใช้ผ้าไหมห่อคัมภีร์ ศักดิ์สิทธิ์เก็บไว้ในตู้ พระไตรปิฎกหรือหอไตรในวัด ใช้ผ้าไหมเป็นเครื่องสมมา (ขอขมา) ในพิธีปะชู ซึ่งชาวผู้ไทย ถือว่าเป็นของไหว้ที่มีคุณค่าสมศักดิ์ศรี และถ้าบางพิธีการทำนาทำไร่ ของชาวผู้ไทยไม่ได้ผล ก็จะนำผ้าไหมไปแลกข้าวหรือทำไปแลกเป็นเงินตรา

สรุปและอภิปรายผล

การใช้ผ้าในความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของคนอีสานมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ใช้ผ้าในชีวิตประจำวัน เพราะเครื่องนุ่งห่มหรือผ้าพันได้ว่าเป็นปัจจัยสี่ที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คนอีสานก็ใช้ผ้าทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ผ้าทอส่วนใหญ่จะแบ่งเป็นผ้าทอด้วยฝ้าย และผ้าทอด้วยไหม ผ้าทอที่ใช้ในชีวิตประจำวันมักจะทำเพื่อประโยชน์ของการใช้สอยในชีวิตประจำวันทั้งหญิงและชายได้แก่ ผ้าโล่ง ผ้าขาวม้า ผ้าชิ้นไหม ผ้าสไบ ผ้าผาดำ ผ้ารองกราบ พูก หมอน ผ้าสบง ผ้าจิวร ผ้าห่ม เป็นต้น
2. ใช้ผ้าในพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคลแก่ผู้ทอจึงนำไปใช้เกี่ยวกับศาสนา ผ้าบางชิ้นทอแล้วนำไปถวายวัด เช่น ผ้าที่ใช้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรในงานเดือนสี่ (บุญเวส) ผ้าใช้ปักเป็นธงในบริเวณวัด ผ้าจิวร ผ้าสบง ผ้างวยในงานบุญกฐิน ผ้าถวายบุญผ้าป่า
3. ใช้ผ้าห่อสิ่งทีถือว่าเป็นมงคล เป็นของสูงและมีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทอผ้าซิดห่อคัมภีร์ หนังสือผูก ไบลาน หรือบางครั้งก็ใช้ผ้าห่อยาสมุนไพร พระองค์เสด็จ ห่อชั้นหมากในพิธีแต่งงาน และใช้รองชั้นบายศรี
4. ใช้ผ้าในพิธีมงคล เช่นพิธีมงคลสมรส โดยฝ่ายหญิงจะทอผ้าประเภทต่างๆ เช่น ผ้าพื้นหรือผ้าไหมควม ผ้าโล่ง ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ หมอน พูก ผ้าสไบ ผ้าขาวม้า เป็นต้น ซึ่งฝ่ายหญิงจะนำผ้าประเภทต่างๆ เหล่านี้ไปสมมาพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย
5. ใช้ผ้าเกี่ยวกับพิธีกรรมในการรักษาพยาบาล เช่นพิธีเหยาของชาวมุสลิม จะใช้ผ้าโล่ง ผ้าชิ้นไหม ผ้าสีขาว ประกอบพิธี หรือพิธีกรรมมีมัดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรจะใช้ธง (ดวง) โดยทำจากผ้าสีขาว ผ้าขาวม้า ผ้าโล่ง เพื่อจะให้ประกอบการรักษาคนไข้ พิธีล้างผ้าของคนอีสานหรือพิธีเข้าทรง
6. การใช้ผ้าประกอบพิธีการบูชาครู เรียกว่าค้าย ซึ่งจะมีผ้าสีขาว ผ้าโล่งไหม ผ้าชิ้นไหม ประกอบแล้วแต่พิธีกรรมหรือหมอยค้ายจะกำหนดขึ้น เมื่อมีการทำพิธีมักจะต้องมีสิ่งตอบแทนผู้ทำพิธีนอกจากเงินสิ่งของ ดอกไม้ รูปเทียน ก็มักจะมีผ้าประกอบด้วยเสมอ
7. ผ้าที่ใช้ในพิธีงานศพ จะแบ่งเป็นผ้าทอที่ใช้คลุมงานศพ ปกติโลงศพ ส่วนใหญ่จะใช้ผ้าที่ทอด้วยไหม เช่นผ้าควม ผ้าที่ใช้สำหรับการนุ่งห่มให้ศพอาจจะ เป็นผ้าเก่าของผู้ตายหรือผ้าใหม่เพื่อสวมใส่ให้ผู้ตายหรือใช้ผ้าเก่าของบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วมาประกอบพิธีกรรมบางอย่างเช่นพิธีฌเฌิวัด (การรักษาคนไข้) ของคนเขมร เพราะเชื่อว่าเมื่อผีเข้ามาสิงจะได้ใส่เสื้อผ้าของตนเองถูกหากขึ้นใดเก่ามากลูกหลานก็จะหาชิ้นใหม่มาทดแทนให้ในขณะประกอบพิธีกรรม

เอกสารอ้างอิง

จันทร์ ไพจิตร. ประมวลพิพิธภัณฑสถานของไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2520.

ประทีป แชรรัมย์. พิธีกรรมมรดกของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยเขมร : ศึกษากรณีบ้านตะโกราย ตำบลบ้านบัว อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.

พระอริยานุวัตร, เจ้ากรมเรียง. ประเพณีอีสานโบราณบางเรื่อง เล่ม 1. พิธีครั้งที่ 2. ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยมหาสารคาม, ม.ป.ป.

เพ็ญนิภา อินทรตระกูล. การนับถือผีของชาวไทยดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขานกั้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535

ลำดวน-นวลเสงี่ยม สุพันธ์. "ผ้าทอเมืองอุบล". ศิลปวัฒนธรรม. 10:12 (ตุลาคม 2532) 36-39

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: ปานยา, 2527.

ศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน. มรดกอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

สุภัทรา โอนาภิเดช. "ผ้าไทย". มรดก. (7) 20-34.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ชีวิตไทยชุด บูชาพญาแถน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527.

อุบลราชธานี, วิทยาลัยครู. ไทยอีสานบ้านเฮา. ม.ป.ท. , ม.ป.ป.